

UTOPIA EXISTENȚEI DEFECTE (ION GHICA)

Ion Militaru

I. Scrisori fără răspuns – lumea românească în secolul XIX –

Despre circumstanțe

Poate părea o pasiune postmodernă interesul pentru circumstanțe în cultura română. Deseori, unele dintre acestea sunt lămurite explicit de către cercetători, altele de către autorii înșiși. Un studiu aplicat asupra circumstanțelor, a genului și speciilor ca atare, întârzie, astfel încât simpla ilustrare a cazului, fie și singular, poate fi extrem de semnificativă.

Felul în care au apărut *Scrisori către V. Alecsandri*, a lui Ion Ghica este destul de amplu lămurit de către autor. *Cât îmi place în orele mele de izolare să-mi aduc aminte de unii din oamenii cu cari am trăit alături, pe care i-am văzut luptând cu abnegațiune și curaj pentru redobândirea drepturilor țării și pentru libertate! Găsesc o mulțumire nespusă a-mi rememora faptele și cuvintele lor și a le binecuvânta numele și memoria :*

Într- seară lungă de iarnă, pe când ninsoarea bătea în geamuri, așezați pe jățuri la gura sobei, dinaintea unei flăcări dulci și luminoase, am petrecut ore întregi și plăcute cu amicul Vasile Alecsandri, povestindu-ne unul altuia suvenirile noastre din tinerețe. Se apropia de ziuă când ne-am adus aminte de camerile noastre de culcat, și ne-am despărțit găsindu-ne amândoi la un gând, zicându-ne: De ce nu ne-am scrie unul altuia, sub formă de epistole intime, cele ce ne-am povestit într-astă seară; poate că unele dintre istorioarele noastre ar interesa pe unii dintr-acei cari n-au trăit p-acele vremi ? Și astfel am început o corespondență, deși adesa întreruptă /.../ corespondență în care ne-am ferit de orice invective, fără însă a ne abate niciodată a spune adevărul¹.

În *Introduciune*, pe lângă lămurirea circumstanțelor subiective, sunt numite și circumstanțele mai largi ale istoriei: *Când am început a înțelege cele ce se petrec în lume, intrase de curând în cursul timpului un secol nou, secolul al XIX-lea, secol mare și luminos între toate, menit a schimba fața lucrurilor pe pământ, de la apus la răsărit².* Din această combinație a circumstanțelor a apărut una dintre cele mai pasionante viziuni asupra istoriei românești în secolul al XIX-lea, cu trimiteri ample pentru secolele anterioare, dar și cu încredere profetică pentru mai departe.

*

Istorie fără concept

Este Ion Ghica un istoric al secolului al XIX- lea românesc? Unde poate fi găsită, între scrierile sale, o astfel de ipostază? Titlurile, în contul cărora a lucrat, sunt prea puțin dispuse să ofere o astfel de perspectivă. *Scrisori către Vasile Alecsandri, Convorbiri economice sau Amintiri din anii de pribegie* oferă multe informații a căror natură este în întregime subordonată perspectivei amintirilor încât să poate oferi, fără rezerve, istorie efectivă.

Dacă o astfel de solicitare este întemeiată, atunci efortul de convertire a scrierilor lui Ion Ghica în istorie este sursa de la care exigenta privind scrupulele metodologice în fața surselor devine esențială.

Cum poți transforma amintirile în istorie când ceea ce primează, în cazul lor, este cu totul altceva? Care este filtrul care să orienteze metoda către extracția faptului istoric din ceea ce este emoție subiectivă și amintire făcând din aceasta –istorie ?

Istoria ca aventură

¹ Ion Ghica, *Scrisori către V. Alecsandri*, Editura Minerva 1986, pp, 21-22.

² *Ibidem*, p. 7.

Pentru punctul de vedere derulat aici: lumea românească în secolul al XIX-lea, o astfel de **poveste precum cea a lui Teodoros**, care face obiectul celei de-a XV-a *Scrisori*, poate părea curioasă. Este, cum s-a observat, povestea tipică a unui personaj din romanele de aventuri. Ion Ghica o dă drept veridică. Dar **s-a constituit istoria românească prin astfel de personaje?** În măsura în care lucrul este povestit, istoria românească s-a construit și prin astfel de personaje astfel încât reconstruirea lui narativă aparține istoriei.

Povestea lui *Teodoros* începe la Londra, în data de 27 iulie 1883, când Ion Ghica îi scrie lui Vasile Alecsandri: „Iubite amice, *În mai multe rânduri am apucat condeiul cu gândul să-ți spui o istorie; dar m-am tot oprit dinaintea temerii că ai obiceiul de arăți scrisorile mele lui Negruzzi; și el, ca unul ce se află în capul unei publicațiuni, când pune mâna pe ceva scris și trimis de tine, îl și tipărește. M-am tot oprit, cum vezi, dinaintea temerii de a nu intra în gura lumii, care găsește peete chiar în soare*³.

Așadar, Londra, 1883... acolo începe povestea lui Ion Ghica, nu și a lui Teodoros, mult mai veche.

Este aici ceva inedit asupra felului în care se scrie istoria. Ion Ghica avertizează că ceea ce urmează are note atât de incredibile încât ar putea transforma povestea în ceva neplauzibil. *Am ezitat și poate pentru că îmi ziceam că poate n-oi fi crezut nici de tine în spusele mele, și să nu mă pomenesc tractat de om cu stafii și cu strigoi*⁴.

Ca și în relatările lui Herodot care au debutat ca fabule și legende adevărându-se ulterior **că adevărate**, Ion Ghica, poate printre un truc literar eficient și credibil, prevede un destin similar pentru Teodoros.

Povestea începe fabulos. Scrisoarea este datată 27 iulie, 1883, Londra. Termenii nu sunt seci, ai documentului sau arhivei. Dimpotrivă, sunt plini de viață, ai tuturor poveștilor: *În timpurile domnilor fanarioți, boierii țării ajunseseră a nu mai avea glas în stat*⁵. O vastă rețea de oameni ai Fanarului ocupaseră tot. Vechile familii boierești supraviețuiau prin căsătorii cu foste odrasle de domni și boieri maziliți surghiuniți sau pur și simplu scăpătate. *În fiecare casă boierească se creșteau copii de mazili.*

Pe acest fond al descrierii generale apare povestea. *La însurătoarea căminarului Tachi Ghica i s-a dat din casa banului Scarlat Ghica un flăcău anume Grigorie, /.../ iar Mariței, fetei vornicului Scarlat Câmpineanu, i s-a dat Sofiana, fata Aspasiiei, greacă adusă din Țarigrad...*⁶. Între cei doi, Grigore și Sofiana se înfiripă o puternică iubire, din care rezultă un copil din flori, Teodor, sau Teodoros, fără ca cei doi să știe unul altuia limba. *... deși nu știau nici unul limba celuilalt, dar tot șoptindu-și din ochi și din sprâncene, s-au înțeles la vorbă așa de bine, încât a rezulta un copil...*⁷.

Era talentat. *Vorbea grecește, citea și scria românește, slova de tipar, slova popească și slova ciocoiască, iar mama lui, Sofiana, era o enciclopedie a tuturor poveștilor și istoriilor, a mănăstirilor și locurilor de tot felul ale Levantului. Teodoros asculta în estaz acele povestiri ale Sofianei, și acum visul lui era să poată să meargă, când s-o face mare, să viziteze acele locuri sfinte, să se repeadă până la mănăstirea Sfântului Sava și la Sfânta Ecaterina și chiar până la Ierusalim*⁸.

Avea ceva din natura politropicului Odiseu. Se ocupa de administrație, făcea afaceri, comerț, încasa taxe. Lumea românească a vremii devenea din ce în ce mai strâmtă pentru el. Își regizează plecarea. *In contact de afaceri cu Șiștovul, vorbea bulgărește ca apa /.../ i se făcuse poftă de hagialâc, s-a pus într-o șaică să treacă la Nicopoli, zicând că se duce să cumpere vite; nu s-a mai întors nici până în ziua de astăzi. S-a făcut nevăzut, **afantos**, cum zicea biata mă-sa*⁹.

³ *Ibidem*, p.166.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, p. 167.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*, p. 169.

⁹ *Ibidem*, p. 171.

Este momentul cel mai înalt și enigmatic al biografiei. Ce a fost până acum, viața sa vizibilă, văzută, se desparte de viață nevăzută. Biografia intră într-o zonă a invizibilului. Este **akme** a narațiunii. Asupra acestui moment, tăietură epistemică a separației și diferenței, trebuie insistat.

Ion Ghica presimte că este momentul de aur al subiectului. Momentul are parte, ca în povesti, de cea mai profundă descriere: *Mult l-a mai jălit sârmana Sofiana, mult a mai alergat cu acatiste și paraclise pe la biserici și pe la icoane făcătoare de minuni; mult a mai umblat pe la vrăjitori și carturarese să i ghicească, să-i de-a cu bobii și să-i cate la stele. Nimic și iar nimic; parca l-ar fi înghitit pamantul. Fel de fel de oameni veneau de i spuneau bieteii mame tot felul de povesti/.../ Sofiana șapte ani de-a rândul îi făcuse toate soroacele cu colivă și cu colaci, ca la morți¹⁰.*

Mai departe, povestea intră în neverosimil. A o urmări cu mijloacele istoriei nu pare oportun numai că, în ciuda diferenței de mijloace, nicio istorie nu este lipsită de neverosimil. Oricât de neștiințifică introducerea lui, ea este reală.

Ce se întâmplă mai departe ține de domeniul fabulatoriului. Ce este însă interesant este că Ion Ghica nu ține să separe distingând între fabulatoriu și istorie. Este, probabil, specificul geniului sau harului său: a fi credibil în tehnica inedită a narativului hibrid.

Trimite scrisori din diferite colțuri ale lumii, scrisori pline de promisiuni și proiecte. Se pare că a parcurs mai multe convertiri sincere, pline de evlavie, catolicism, islamism, cu diferite reveniri ceea ce arată o viață interioară intensă și dinamică. Niciuna dintre adresle indicate nu este prea clară, și nici transformările vieții sale interioare. Din felul de a vorbi, se deduce că făcea parte din armată, cu diferite ranguri înalte. Ajunge chiar împărat, undeva într-o țară creștină. Poartă corespondență cu însăși regina Angliei căreia i se adresează în cel mai protocolar și diplomatic limbaj: *În numele Sfintei Troițe, Eu, Alesul lui Dumnezeu, Regele Regilor, Teodoros al Etiopiei, cătră M.S.Victoria, Regina Engliterei....¹¹*

Se pare că a murit în 1854, în urma unui conflict cu armata engleză care, în comerțul cu sclavi, copii, *pe care îi prindeau, vânându-i ca pe niște dobitoace sălbatice, îi scopeau, și pe cei care supraviețuiau după această barbară și periculoasă operațiune îi vindeau la turci pentru paza haremurilor¹².*

În fața unui astfel de destin care se pierde în negura mitului, există apa Iordanului sau piatra neagră din Kaba. *Nu știu dacă, în intervalul de la fugirea lui din țară până la 1854, Teodorosul nostru s-o fi frecat cu fruntea de piatra cea neagră de la Kaaba sau de s-o fi scăldat în Iordan, dar nu mă îndoiesc că îmbrățișase catolicismul și că s-a luptat și a murit ca un viteaz¹³.*

Ce are de-a face un astfel de personaj cu istoria? Cu acea istorie creditată și prezentă ca literatură de manual și pedagogie? Poate că nimic, dacă este să rămânem la o astfel de istorie lipsită de mit. Dar dacă mitul are partea lui de istorie, o astfel de biografie trebuie reintrodusă ca istorie fie și sub formă de naivitate a vechilor promotori.

¹⁰ *Ibidem.*

¹¹ *Ibidem*, p.174.

¹² *Ibidem.*

¹³ *Ibidem.*